СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

KreativEU
Knowledge & Creativity European University

Международна научно-практическа конференция

90 години дарителство, знание, иновации и устойчиво развитие в СА „Д. А. Ценов" – Свищов

Том III

5-7 ноември 2026 г.

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

90 ГОДИНИ ДАРИТЕЛСТВО, ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СА „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

Свищов, 5-7 ноември 2026 г.

Посветена на 90 години от създаването на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ III

Международната научно-практическа конференция е организирана при изпълнение на Административен договор № КП-06-МНФ/23 от 18.08.2026 г. (BNSF-1.010-0023-C01) на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по Процедура за подкрепа на международни научни форуми, провеждани в Република България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2026

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Марин Маринов
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – председател
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Любчо Варамезов
Доц. д-р Маргарита Шопова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Пламен Йорданов
Доц. д-р Драгомир Илиев
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Сергей Найденов
Доц. д-р Катя Личева
Проф. д-р Пенка Шишманова
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Михаил Чиприянов
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Теодора Филипова
Ст. преп. Елка Узунова
Ст. преп. д-р Радослав Николов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Здравко Любенов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Атанас Атанасов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Красимира Славева
Гл. ас. д-р Асен Божиков
Ст. преп. д-р Венцислав Диков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Атанас Атанасов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Красимир Шишманов
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Танер Исмаилов
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Валентин Милинов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Зорница Петкова

Публикуваните материали са рецензирани по метода на двойно сляпо рецензиране. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете. Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на докладите, представени на научния форум, както и за съдържанието на рекламните и други материали за него.

ISBN 978-954-23-2690-8 (print)
ISBN 978-954-23-2691-5 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

90 YEARS OF CHARITY, KNOWLEDGE, INNOVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS - SVISHTOV

Svishtov, 5th - 7th November 2026

Dedicated to the 90th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME III

The International Scientific and Practical Conference was organized in the implementation of Administrative Contract № КП-06-МНФ/23 of August 18, 2026 (BNSF-1.010-0023-C01), awarded by the Bulgarian National Science Fund at the Ministry of Education and Science under the Procedure for Support of International Scientific Forums Held in the Republic of Bulgaria

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2026

PROGRAM COMMITTEE
Assoc. Prof. Marin Marinov, PhD
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Prof. Bozhidar Bozhinov, PhD
Prof. Lyubcho Varamezov, PhD
Assoc. Prof. Margarita Shopova, PhD
Assoc. Prof. Vanya Grigorova, PhD
Assoc. Prof. Rumen Jerusalemov, PhD
Assoc. Prof. Plamen Yordanov, PhD
Assoc. Prof. Dragomir Iliev, PhD
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Sergey Naydenov, PhD
Assoc. Prof. Katya Licheva, PhD
Prof. Penka Shishmanova, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Plamen Petkov, PhD
Assoc. Prof. Pepa Stoykova, PhD
Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Teodora Filipova, PhD
Senior Lecturer Elka Uzunova
Senior Lecturer Radoslav Nikolov, PhD

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov. PhD, Chairman
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Prof. Atanas Atanasov, PhD
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Ch. Assist. Prof. Asen Bozhikov, PhD
Sen. Lect. Ventsislav Dikov

EDITORIAL BOARD
Prof. Atanas Atanasov, PhD – Chair
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, PhD
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Assoc. Prof. Taner Ismailov, PhD
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD
Assoc. Prof. Galya Ivanova-Kuzmanova, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Hristo Sirashki, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Valentin Milinov, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev, PhD
Assoc. Prof. Zornitsa Petkova, PhD

The published materials have been peer-reviewed using the double-blind review method. The authors are solely responsible for the content of the materials, the opinions expressed, the data used, the cited sources, and the linguistic formatting of the texts. The Bulgarian National Science Fund bears no responsibility for the content of the papers presented at the scientific forum, nor for the content of its promotional or other materials.

ISBN 978-954-23-2690-8 (print)
ISBN 978-954-23-2691-5 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ III
ОТРАСЛИ НА ИКОНОМИКАТА

THE FRANCHISE BUSINESS MODEL IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL BUSINESS: OPPORTUNITIES AND LEGAL PERSPECTIVES
Prof. Dr. Emilija Gjorgjioska, PhD, Prof. Dr. Tatjana Spaseska, PhD, Prof. Dr. Aneta Risteska-Jankuloska, PhD, Prof. Dr. Dragica Odzaklieska, PhD 9

ЧОВЕШКИЯТ КАПИТАЛ КАТО ФАКТОР ЗА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИЯ УСПЕХ – ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ СРЕД МЛАДИ БЪЛГАРСКИ ПРЕДПРИЕМАЧИ
Проф. д-р Любчо Варамезов, докторант Любомир Николов..... 19

ПОТЕНЦИАЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СХЕМИ ЗА КАЧЕСТВО ПРИ СЕЛСКОСТОПАНСКИТЕ ПРОДУКТИ И ХРАНИ В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Марина Николова..... 27

ПРИЛАГАНЕ НА КЛЪСТЕРЕН АНАЛИЗ ПРИ МОНИТОРИНГ НА ДЕБИТОРСКАТА ЗАДЛЪЖНЯЛОСТ
Проф. д-р Светослав Илийчовски..... 37

ФОЛКЛОРНИЯТ ТУРИЗЪМ КАТО РЕСУРС ЗА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ: СТРАТЕГИЧЕСКИ ПОДХОД
Проф. д-р Теодора Димитрова, д-р Захарина Томова 47

ОЦЕНКА НА ЧУВСТВИТЕЛНОСТТА НА ВЪТРЕШНОТО ПОТРЕБЛЕНИЕ НА ОСНОВНИ ХРАНИТЕЛНИ ПРОДУКТИ В КОНТЕКСТА НА ХРАНИТЕЛНАТА СИГУРНОСТ НА БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Ангел Саров, Гл. ас. д-р Михаела Михайлова, гл. ас. д-р Даниела Цвяткова, гс. д-р Боряна Козарева, ас. Диляна Бояджиева 54

ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ НА БАЛКАНИТЕ – ХРОНОЛОГИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИ
Доц. д-р Добрин Ганчев, доц. д-р Сергей Найденов 62

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА УПРАВЛЕНСКИЯ ПРОЦЕС В СЪВРЕМЕННИТЕ ЗЕМЕДЕЛСКИ СТОПАНСТВА
Доц. д-р Елена Йорданова, гл. ас. д-р Георги Ангелов, гл. ас. д-р Цветан Марков..... 73

ПОДКРЕПА НА ИНИЦИАТИВИ ЗА УСТОЙЧИВОСТ - ВОДЯТ ЛИ ПОЛОЖИТЕЛНИТЕ НАГЛАСИ ДО ГОТОВНОСТ ЗА ПОЕМАНЕ НА РАЗХОДИ?
Доц. д-р Емил Николов 78

ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА БИЗНЕСА – ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ КОНТЕКСТ
Доц. д-р Искра Пантелеева, проф. д-р Беата Сковрон-Миелник, гл. ас. д-р Себастиан Наройчик..... 88

ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ И ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ КАТО ДВИГАТЕЛИ НА НОВИТЕ ТЕНДЕНЦИИ В ТУРИЗМА
Доц. д-р Любка Илиева, проф. д.ик.н. Марина Алексеевна Измайлова 97

ИНОВАЦИОННИ ПОДХОДИ В УПРАВЛЕНИЕТО НА ТУРОПЕРАТОРСКАТА ДЕЙНОСТ
Доц. д-р Любомира Тодорова 105

СЕМЕЙНИЯТ БИЗНЕС В БЪЛГАРИЯ КАТО МОДЕЛ ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ТЪРГОВСКА ДЕЙНОСТ
Доц. д-р Петранка Мидова 112

ПРИНОС НА ИКОНОМИКАТА НА СПОДЕЛЯНЕТО ЗА ПОСТИГАНЕ НА ЦЕЛИТЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
Доц. д-р Петя Иванова..... 119

ИЗСЛЕДВАНЕ ПРИЛОЖЕНИЕТО НА АНАЛИЗА НА ГОЛЕМИ ДАННИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА ОТ РИТЕЙЛ СЕКТОРА: ПРИМЕРИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИ СТРАНИ
Доц. д-р Симеонка Петрова..... 127

THE ROLE OF DIGITAL ECOSYSTEMS IN ACCELERATING ENTREPRENEURIAL CAPACITY IN EMERGING ECONOMIES
Assoc. Prof., PhD Tatiana Bucos..... 137

ТУРИЗЪМ В УСЛОВИЯТА НА ГЛОБАЛНА ИКОНОМИЧЕСКА И ГЕОПОЛИТИЧЕСКА КРИЗА
Доц. д-р Тихомир Личев..... 145

СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА – ХАРАКТЕРИСТИКИ, ЦЕЛИ, ОБХВАТ
Гл. ас. д-р Ваня Ганева..... 151

ДИСПРОПОРЦИИ В ДИГИТАЛНОТО РАЗВИТИЕ НА ТЪРГОВСКИЯ БИЗНЕС В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Гл. ас. д-р Зоя Иванова, гл. ас. д-р Иван Маринов..... 158

СЪТРУДНИЧЕСТВОТО И ИНДУСТРИАЛНИТЕ ЕКОСИСТЕМИ КАТО ДВИГАТЕЛИ ЗА ИНОВАЦИИ И РАЗВИТИЕ НА МАЛКИ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ
Гл. ас. д-р Ивайло Костов 166

THE INTRODUCTION OF THE EURO AND THE FUTURE OF RETAIL TRADE IN BULGARIA: ATTITUDES AND PROSPECTS
Head Assist. Prof. PhD, Ivan Marinov 173

СЪВРЕМЕННИ АГРОБИЗНЕС РЕШЕНИЯ В КОНТЕКСТА НА КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА
Гл. ас. д-р Илияна Кръстева..... 181

ДИГИТАЛНО ПРЕПОЗИЦИОНИРАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ДЕСТИНАЦИИ: ИНОВАЦИИ, МАРКЕТИНГ И ИКОНОМИЧЕСКИ ЕФЕКТИ
Гл. ас. д-р Кристина Шопова, д-р Юлия Проценко 188

СИСТЕМА ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА НА ГРИФИД ХОТЕЛИ
Гл. ас. д-р Павлин Павлов 196

ТЪРГОВСКИ КОМУНИКАЦИИ И ИЗПОЛЗВАНЕТО ИМ ОТ СЪВРЕМЕННИ ЗЕМЕДЕЛСКИ ФИРМИ
Гл. ас. д-р Цветелина Кабакчиева 204

ДОВЕРИЕТО В СПОДЕЛЯНЕТО НА ЗНАНИЯ
Гл. ас. д-р Явор Станев 208

ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО В КОНТЕКСТА НА НАГЛАСИТЕ В БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО И БИЗНЕС
Ас. д-р Александър Личев 217

ТЕНДЕНЦИИ ПРИ РЕГИСТРАЦИЯТА НА ДРУЖЕСТВА С ПРОМЕНЛИВ КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ
Ас. д-р Елена Вълчева 225

ТЪРГОВСКИТЕ ФИРМИ В СВИЩОВ В ПЕРИОДА ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО ВОЙНИТЕ (1912-1918 Г.) – ОБЩ ПРЕГЛЕД
Преп. д-р Емилия Вачева 232

СПЕЦИФИКИ ПРИ „МОДУЛИРАНЕ“ НА ПРАВООТНОШЕНИЯТА В АДМИНИСТРАТИВНОНАКАЗАТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ“ /ОБЗОР НА ПОРОЧНАТА САНКЦИОННА ПРАКТИКА
Преп. Игнат Папазов 240

ОБОГАТЯВАНЕТО НА ДЛЪЖНОСТТА – СТРАТЕГИЯ ЗА МОТИВАЦИЯ И ПРЕДПОСТАВКА ЗА ФОРМИРАНЕ НА НЕФОРМАЛНИ ИНОВАЦИОННИ МРЕЖИ
Докторант Анелия Станева 246

РЕТРОСПЕКТИВЕН АНАЛИЗ В РАЗВИТИЕТО НА ПОДХОДА ЛИДЕР КЪМ ВОМР
Докторант Аделина Ангелова 253

ПОТЕНЦИАЛ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ГОЛФ ТУРИЗМА В БЪЛГАРИЯ
Докторант Ангел Ангелов 263

ТЕРИТОРИАЛНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЗАЕТОСТТА И РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ В БАЛНЕО, СПА И УЕЛНЕС ТУРИЗМА В БЪЛГАРИЯ
Докторант Антоанета Христова, ас. д-р Бартош Марчинковски 270

ДИСБАЛАНСИ И ПАЗАРНИ ДЕФОРМАЦИИ НА ПОЗЕМЛЕНИТЕ ОТНОШЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ
Докторант Атанас Атанасов 278

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ ПОТЕНЦИАЛА НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ В СЪВРЕМЕННИТЕ ЗЕМЕДЕЛСКИ СТОПАНСТВА В КОНТЕКСТА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ
Докторант Боримил Шопов 285

КЛИМАТОЛЕЧЕНИЕТО КАТО СПЕЦИАЛИЗИРАНА ФОРМА НА ЗДРАВНИЯ ТУРИЗЪМ: ТЕОРЕТИЧЕН АНАЛИЗ И КОНЦЕПТУАЛНО ПОЗИЦИОНИРАНЕ
Докторант Ваня Стоева-Андонова..... 290

ОТ ЛИНЕЙНИЯ КЪМ КРЪГОВИЯ МОДЕЛ: КОНЦЕПТУАЛНИ ОСНОВИ И СЕКТОРНИ ПРОЯВЛЕНИЯ В ТУРИЗМА
Докторант Виктория Георгиева Джамбазка..... 297

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ В ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ – ОСНОВНИ НАПРАВЛЕНИЯ И ЦЕЛЕВИ ОРИЕНТИРИ
Докторант Деница Гъркова 306

ЗАЩО ESG НЕ РАБОТИ (И КАК ДА ГО НАПРАВИМ ДА РАБОТИ): КРИТИЧЕН АНАЛИЗ НА ESG ПРАКТИКИТЕ В МСП
Докторант Десислава Белева-Димитрова 313

МЕСТНОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ КАТО ФАКТОР ЗА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ДЕСТИНАЦИИ
Докторант Ива Пламенова Панайотова..... 324

ТЕХНОЛОГИЧНИТЕ ИНОВАЦИИ КАТО ФАКТОР ЗА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ
Докторант Калин Борисов..... 332

ФИНАНСИРАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ ЧРЕЗ НПВУ И ЕВРОПЕЙСКИТЕ ФОНДОВЕ
Докторант Мария Иванова Павлова-Кондрова..... 340

ЗАПЛАХИ ЗА КОРПОРАТИВНАТА СИГУРНОСТ ПРЕД ТЪРГОВСКИЯ БИЗНЕС
Докторант Ралица Йовчева..... 349

ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ КАТО ФАКТОР ЗА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Докторант Теодора Попова 357

РАЗВИТИЕ НА ИНДУСТРИЯТА В БЪЛГАРИЯ – РЕТРОСПЕКТИВЕН АНАЛИЗ
Докторант Тихомир Георгиев..... 367

РОЛЯТА НА КЕТЪРИНГ ОБСЛУЖВАНЕТО КАТО ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ АТРАКТИВНОСТТА НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ СЪБИТИЯ
Докторант Цветелина Петрова..... 375

СЪВРЕМЕННИ МЕТОДИЧЕСКИ ПОДХОДИ ПРИ РЕАЛИЗИРАНЕ НА УЧЕНИЧЕСКИ ТУРИСТИЧЕСКИ ПЪТУВАНИЯ
Докторант Цветелина Телбис 382

ИНТЕГРИРАНЕ НА КРЪГОВИ БИЗНЕС МОДЕЛИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА КАТО ОСНОВА ЗА ПРЕХОД КЪМ ИНДУСТРИЯ 5.0
Докторант Захари Пенев..... 390

ESG PERFORMANCE AND MARKET VALUATION IN CHINA'S INDUSTRIAL SECTOR: THE MODERATING ROLE OF IDIOSYNCRATIC RISK
PhD student Yan Fu 398

R&D CAPITAL INTENSITY AND FIRM VALUE IN CHINA'S INDUSTRIAL SECTOR: EVIDENCE FROM OWNERSHIP HETEROGENEITY
PhD student Xinyue Du 412

UNMANNEDSTORES–НОВАТА КОНЦЕПЦИЯ В СВЕТОВНАТА ТЪРГОВСКА ПРАКТИКА
Студент Аница Декова 425

ОТРАСЛОВА СТРУКТУРА НА ИКОНОМИКАТА И НЕЙНОТО ЗНАЧЕНИЕ ЗА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ
Студент Борислава Горецова 431

ВЛИЯНИЕТО НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА ВЪРХУ УПРАВЛЕНСКИТЕ РЕШЕНИЯ В МАЛКИЯ БИЗНЕС
Студент Даяна Пламенова Лучева 441

ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

ELENA DALLES AND PHILANTHROPY IN BELLE ÉPOQUE: HERITAGE, SOCIAL IMPACT AND CULTURAL LEGACY
Prof. Dr. Hab. Silviu Miloiu 455

РЕСУРСНИ И ОРГАНИЗАЦИОННИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ВНЕДРЯВАНЕ НА ИИ-БАЗИРАНИ СИСТЕМИ В БЪЛГАРСКИТЕ ЧИТАЛИЩА
Доц. д-р Александрина Александрова, гл. ас. д-р Атанаска Решеткова, гл. ас. д-р Евгени Овчинников 487

ОТВЪД РЕКА ДУНАВ: НЕВИДИМИЯТ ИКОНОМИЧЕСКИ, ИНТЕЛЕКТУАЛЕН И КУЛТУРЕН МОСТ МЕЖДУ СВИЩОВ И БУКУРЕЩ ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ
Доц. д-р Александър Ганчев 495

КУЛТУРНОТО И ПРИРОДНОТО НАСЛЕДСТВО КАТО ОБЕКТ НА УСТОЙЧИВАТА ОТЧЕТНОСТ
Доц. д-р Галина Чиприянова, студент Emanuel Proenca Gomes, студент Rodrigo Miguel Gomes Rodrigues, студент Lara Alexandra De Paiva Tome, студент Miguel Angelo Bretes Pereira Carolo студент Santiago Pimenta Fernandes, студент Faisal S. A. Abulhatal 502

ПАРАДОКСИТЕ НА ЕДИН ТУРИСТИЧЕСКИ ОБЕКТ: РЕСТОРАНТ И БАР-ВАРИЕТЕ „ЦИГАНСКИ ТАБОР“ МЕЖДУ ЕТНИЧЕСКАТА КУЛТУРА И КОМЕРСИАЛНАТА ЕКЗОТИЗАЦИЯ
Доц. д-р Йелис Еролова, гл. ас. д-р Бехрин Шопова 509

РАЗВИТИЕ НА СТОПАНСКАТА ЕТИКА В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Катя Личева 517

REMARKABLE, VETERAN AND MONUMENTAL TREES AS HERITAGE: RECOGNITION AND THE GOVERNANCE OF CARE IN SELECTED EUROPEAN JURISDICTIONS
Assoc. Prof. Lucia Nováková, PhD, Prof. Dr. Hab. Silviu Miloiu 522

ИНСТИТУЦИОНАЛНИЯТ МОДЕЛ НА СТОПАНСКАТА АКАДЕМИЯ „ДИМИТЪР А. ЦЕНОВ“ ЗА КАЧЕСТВО И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ – 90 ГОДИНИ ЛИДЕРСТВО В ИКОНОМИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ НА СТРАНАТА
Доц. д-р Росица Колева 540

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВНЕДРЯВАНЕТО НА ИНОВАЦИИ В КУЛТУРНИЯ ТУРИЗЪМ
Гл. ас. д-р Милен Атанасов, ас. д-р Йоана Константинова..... 550

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE EDUCATION SYSTEM
Senior Instructor PhD in Economic Sciences Fuad Jabbarov Zeydulla Oglu 558

POTENTIAL OF INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORKS PROTECTING INTRINSIC VALUES IN CULTURAL HERITAGE
Assistant Professor PhD Said Edaich 567

MANAGEMENT OF CULTURAL-RELIGIOUS HERITAGE: HISTORICAL, SPIRITUAL, AND INTERNATIONAL DIMENSIONS OF FÁTIMA AND CZĘSTOCHOWA
Katarzyna Łukaniszyn-Domaszewska, PhD, Katarzyna Mazur-Włodarczyk, PhD, Elżbieta Karaśq, PhD..... 576

INDUSTRY-ORIENTED CHINESE CRAFTS: AN EXPECTATIONS PERSPECTIVE
Katarzyna Mazur-Włodarczyk, PhD, Katarzyna Łukaniszyn-Domaszewska, PhD 588

WOMEN DONATIONS TO SWEDISH RELIGIOUS INSTITUTIONS
PhD student Ciocoiu Elena-Adriana 599

РОЛЯТА НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА ЗА ОПАЗВАНЕТО НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО
Студент Димитрийка Атанасова Чакова 606

КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО КАТО РЕСУРС ЗА МЕСТНОТО ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ В МАЛКИТЕ ГРАДОВЕ
Студент Николина Кирякова 615

ОТ ЛИНЕЙНИЯ КЪМ КРЪГОВИЯ МОДЕЛ: КОНЦЕПТУАЛНИ ОСНОВИ И СЕКТОРНИ ПРОЯВЛЕНИЯ В ТУРИЗМА

Докторант Виктория Георгиева Джамбазка[1]

Резюме: *Докладът систематизира развитието, принципите и моделите на кръговата икономика и анализира приложението им в туризма. Изведени са кръгови практики в хотелиерството, ресторантьорството, туроператорската дейност и дестинациите, както и ролята на заинтересованите страни за прехода.*

Ключови думи: *кръгова икономика, туризъм, ресурсна ефективност, кръгови практики, заинтересовани страни*

JEL: L83, O33, Q01, Q56

FROM A LINEAR TO A CIRCULAR MODEL: CONCEPTUAL FOUNDATIONS AND SECTORAL MANIFESTATIONS IN TOURISM

PhD Student Viktoria Georgieva Dzhambazka

Abstract: *The paper systematises the evolution, principles and models of the circular economy and analyses their application in tourism. It identifies circular practices in hospitality, food service, tour operations and destinations, and clarifies stakeholder roles in the transition.*

Key words: *circular economy, tourism, resource efficiency, circular practices, stakeholders*

JEL: L83, O33, Q01, Q56

Въведение

Ускореното изчерпване на природни ресурси, нарастващите като обем отпадъци и климатичните рискове поставят под съмнение способността на линейния модел „вземи – произведи – използвай – изхвърли“ да осигурява дългосрочна икономическа устойчивост. Кръговата икономика се утвърждава като алтернативна рамка, която цели да отдели създаването на стойност от потреблението на ограничени ресурси, да удължи полезния живот на продуктите и активите и да възстановява природните системи. Новият план за действие на Европейския съюз поставя превенцията на отпадъците,

[1] e-mail: viktoriqdjambazka83@gmail.com, Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов

устойчивото производство и запазването на ресурсите в икономиката в центъра на зеления преход (European Commission, 2020).

Туризмът е особено значимо поле за приложение на тази концепция. Секторът създава преживявания и услуги, но тяхното предоставяне е свързано с материални и енергийни потоци: сграден фонд, транспорт, храни, вода, текстил, обзавеждане, опаковки и множество продукти за еднократна употреба. Сезонността и пространствената концентрация на туристическото търсене допълнително натоварват местната инфраструктура и екосистемите. Поради зависимостта между предприятия, дестинации, местни общности и туристи, кръговият преход не може да бъде постигнат чрез изолирани действия на отделен стопански субект.

Обект на изследване е кръговата трансформация на туристическия сектор, а предмет – концептуалните характеристики, принципите и секторните проявления на кръговата икономика. Целта на доклада е да се систематизират теоретичните основи на концепцията и да се разкрие спецификата на нейното приложение в основни туристически дейности. За постигането ѝ се решават следните задачи: проследяване на възникването и развитието на идеята; разграничаване на принципи, модели и инструменти; анализ на прехода от линейна към кръгова логика; идентифициране на практики и роли на заинтересованите страни в туризма. Използвани са анализ и синтез на научна литература и стратегически документи, сравнителен и системен подход.

Изследователската теза е, че кръговата икономика в туризма не се изчерпва с рециклирането и ограничаването на отпадъците, а представлява системен модел за създаване и запазване на икономическата, екологичната и социалната стойност. Неговата ефективност зависи от съгласуването на решенията по цялата туристическа верига и от активното участие на заинтересованите страни.

1. Концептуални основи и принципи на кръговата икономика

Корените на кръговото икономическо мислене се откриват в ранните критики към представата за неограничен растеж в ограничената природна система. Boulding (1966) противопоставя „икономиката на каубоя“, основана на привидно неизчерпаеми ресурси и пространства за отпадъци, на „икономиката на космическия кораб“, в която материалните запаси са ограничени и трябва да се управляват в затворени цикли. По-късно Pearce и Turner (1990) използват понятието circular economy при анализа на връзката между икономика и природна среда и аргументират необходимостта отпадъчните потоци да бъдат върнати в производствената система.

Развитието на концепцията е повлияно от няколко взаимосвързани школи и подходи: индустриална екология и индустриална симбиоза; „от люлка до люлка“; биомимикрия; икономика на ефективността; регенеративен дизайн; чисто производство и разширена отговорност на производителя.

Общото между тях е преминаването от минимизиране на негативните въздействия към проектиране на системи, в които стойността на продуктите, компонентите и материалите се запазва възможно най-дълго.

В съвременната литература кръговата икономика се разглежда едновременно като икономически модел, управленска философия и практическа рамка за устойчиво развитие. Geissdoerfer et al. (2017) я определят като регенеративна система, в която вложените ресурси, отпадъците, емисиите и енергийните загуби се ограничават чрез забавяне, затваряне и стесняване на материалните и енергийните цикли. Анализът на Kirchherr et al. (2017) показва многообразие от дефиниции, но откроява общ акцент върху редуцирането, повторната употреба и рециклирането, съчетани със системна промяна на микро, мезо- и макроравнище.

Разликата между кръговата икономика и по-широката концепция за устойчиво развитие следва да бъде ясно очертана. Устойчивото развитие формулира желаното равновесие между икономически, социални и екологични цели, докато кръговата икономика предлага конкретна логика за управление на ресурсите и стойността. Тя може да допринася за устойчивостта, но не гарантира автоматично социална справедливост или абсолютно намаляване на ресурсното потребление. Ефектите зависят от мащаба, дизайна на системата и предотвратяването на т.нар. rebound effect, при който повишената ефективност води до допълнително потребление (Korhonen et al., 2018).

Кръговата икономика се основава на три взаимодействащи принципа: предотвратяване на отпадъците и замърсяването още при проектирането; циркулиране на продуктите и материалите при най-високата им възможна стойност; възстановяване на природните системи (Ellen MacArthur Foundation, n.d.). Първият принцип пренасочва вниманието от третиране на вече възникнал отпадък към премахване на причините за него. Вторият изисква продукти, сгради и оборудване да бъдат поддържани, споделяни, ремонтирани, обновявани, преработвани и едва след изчерпване на по-високите възможности – рециклирани. Третият включва връщане на безопасни биологични материали в природните цикли и използване на регенеративни практики.

Йерархията на кръговите стратегии може да бъде представена чрез R-модели. Най-краткият вариант включва reduce, reuse и recycle, но разширените модели добавят refuse, rethink, repair, refurbish, remanufacture, repurpose и recover. Стратегиите не са равностойни: отказът от ненужен продукт, дематериализацията на услугата и повторното използване по правило запазват повече стойност от рециклирането. Следователно кръговостта не трябва да се измерва единствено чрез дела на рециклираните отпадъци, а чрез способността да се избегне потреблението на първични ресурси и загубата на функционална стойност.

На равнище предприятие кръговите бизнес модели обхващат кръгови доставки, удължаване живота на продукта, възстановяване на ресурси, споделени платформи и „продукт като услуга“. Те променят начина, по който се формират приходите и разходите. Например закупуването на услуга вместо актив може да насърчи доставчика да проектира оборудване с подълъг живот, възможност за ремонт и обратно приемане. Споделеното използване повишава натоварването на наличните активи, а възстановяването на ресурси превръща остатъчните потоци във вход за друга дейност.

Основните инструменти включват оценка на жизнения цикъл, материален и енергиен баланс, екодизайн, зелени и кръгови обществени поръчки, системи за екологично управление, продуктови паспорти, разширена отговорност на производителя, депозитни системи и цифрово проследяване на ресурсните потоци. Икономическите инструменти – такси, данъчни стимули, схеми за финансиране, договори за резултат и вътрешно ценообразуване на ресурсите – създават условия кръговото решение да бъде не само екологично, но и финансово предпочитано.

Линейният модел оптимизира отделни етапи на веригата, но прехвърля значителна част от екологичните и социалните разходи извън пазарната цена. Кръговият модел променя единицата на анализ: от продукт към жизнен цикъл, от предприятие към мрежа, от краткосрочна продажба към дългосрочно предоставяне на функционалност. Това предполага промени в продуктовия дизайн, отношенията с доставчиците, собствеността върху активите, поведението на потребителите и управлението на данни.

Преходът може да бъде разгледан на три равнища. На микроравнище предприятията и потребителите прилагат конкретни решения за ефективност, повторна употреба и нови бизнес модели. На мезоравнище се изграждат мрежи за индустриална симбиоза и споделена инфраструктура. На макроравнище държавата и регионите формират регулации, стандарти, стимули и системи за управление на материалните потоци. Европейският план за действие за кръгова икономика възприема именно подход към целия жизнен цикъл – от проектирането и производството до потреблението, ремонта, повторната употреба и връщането на ресурсите в икономиката (European Commission, 2020).

Иновациите подпомагат оптимизирането на бизнес процесите, ограничаването на ресурсната интензивност и повишаването на конкурентоспособността на туристическите предприятия, като екологичните иновации имат особено значение за устойчивото развитие на сектора (Божинова и др., 2025). Технологията може да намали ресурсната интензивност, но без подходящи стимули и сътрудничество често оптимизира само отделен процес. Съществено значение имат достъпът до финансиране, капацитетът на малките и средните предприятия, надеждните показатели, обменът на данни и доверието между участниците. Затова кръговостта следва да се управлява

като процес на системна трансформация, а не като сбор от отделни „зелени“ инициативи.

2. Специфика на кръговата икономика в туристическия сектор

Туристическият продукт е комплекс от услуги, преживявания, инфраструктура и природно-културни ресурси. Той се създава съвместно от множество автономни участници, а потреблението се осъществява предимно в дестинацията. Тази характеристика затруднява определянето на един субект, който да носи отговорност за целия жизнен цикъл, но същевременно създава възможности отпадъчните и ресурсните потоци на една дейност да бъдат свързани с потребностите на друга.

Услугата е нематериална, но нейното производство е материално интензивно. Настаняването изисква сгради, обзавеждане, енергия, вода, текстил и почистващи продукти; храненето – земеделска продукция, логистика, охлаждане, опаковки и управление на хранителни отпадъци; пътуването – транспортна инфраструктура и горива. Това означава, че кръговият анализ трябва да обхване не само непосредствените операции на туристическото предприятие, но и доставките, мобилността и поведението на посетителите.

Сезонността създава неравномерно натоварване на активи и инфраструктура. В пикови периоди се увеличават потреблението на вода и енергия, отпадъците и натискът върху местните услуги, докато извън сезона капиталовите активи остават слабо използвани. Кръговите решения могат да подобрят коефициента на използване чрез споделени активи, гъвкава логистика, съвместни доставки и многофункционално използване на пространствата. Те обаче трябва да бъдат съобразени с качеството на туристическото преживяване и с хигиенните и безопасностните стандарти.

Териториалната обусловеност е друга ключова особеност. Туризмът зависи от качеството на природната и културната среда, а едновременно може да допринася за нейното натоварване. Следователно регенеративният принцип има пряко икономическо значение: съхранените екосистеми, ландшафти и културни ресурси са част от капитала на дестинацията. Кръговата икономика разширява фокуса от „по-малко вреда“ към възстановяване на местни системи и задържане на стойност в общността.

В хотелиерството най-видими са мерките за намаляване на вода, енергия и отпадъци, но по-зрелият кръгов подход започва още при проектирането и обновяването на сградите. Той включва адаптивно повторно използване на съществуващи сгради, модулно обзавеждане, ремонтируемо оборудване, материали с рециклирано съдържание, договори за обратно приемане, повторна употреба на текстил и мебели и локални системи за възобновяема енергия и воден цикъл. Внедряването на технологични иновации в туристическите организации създава възможности за по-рационално използване на енергията, водата, труда и останалите ресурси, като едновременно

подпомага устойчивото управление и икономическата ефективност на дейността (Ilieva & Todorova, 2023).

В ресторантьорството приоритет е предотвратяването на хранителните отпадъци. Прогнозиране на търсенето, гъвкави менюта, контрол на порциите, правилно съхранение и използване на годните остатъци запазват по-голяма стойност от компостирането. Следват даряване на безопасна храна, преработване на странични продукти, храна за животни при спазване на нормативните изисквания, компостиране и анаеробно разграждане. Кръговите доставки насърчават сезонни и местни продукти, многократни опаковки и сътрудничество с производители. Глобалната пътна карта на UN Tourism поставя измерването, превенцията, преразпределението и отклоняването на хранителните отпадъци от депониране като последователни направления за действие (UNEP & UNWTO, 2023).

При туроператорите материалните потоци в собствената дейност са сравнително ограничени, но влиянието върху избора на доставчици и поведението на туристите е значително. Кръгови практики са включването на критерии за ресурсна ефективност в договорите с хотели, превозвачи и атракции; разработването на маршрути с обществен и споделен транспорт; удължаването на сезона; насочването на посетители към по-слабо натоварени места; използването на многократно оборудване; цифровизацията на документи и предоставянето на ясна информация за отговорно потребление. Туроператорът може да действа като координатор на кръгова верига, когато превърне тези критерии в част от дизайна и цената на пакета.

На равнище дестинация кръговостта изисква интегриране на туризма с управлението на вода, енергия, отпадъци, мобилност, храни и пространствено развитие. Възможни са общи системи за разделно събиране, центрове за повторна употреба и ремонт, местни хранителни мрежи, индустриална симбиоза между хотели, ресторанти, земеделски производители и предприятия за преработка, както и споделена нисковъглеродна мобилност. Европейската рамка за преход на туризма подчертава по-кръговите и екологосъобразни услуги, оценката на устойчивостта на веригите и съвместните действия на публичните и частните участници (European Commission, 2022). Европейските екологични приоритети насърчават съхраняването на природните ресурси и културното наследство, подкрепата за местните общности и участието на заинтересованите страни в устойчивото развитие на туристическата екосистема (Ilieva et al., 2024).

Анализът на представените практики показва, че икономическите ефекти от кръговата трансформация се проявяват по различен начин в отделните туристически дейности. В хотелиерството и ресторантьорството те са свързани предимно с намаляване на оперативните разходи, по-ефективно използване на ресурсите и ограничаване на загубите. При туроператорската дейност кръговият подход създава възможности за продуктова диференциация, удължаване на сезона и достигане до нови пазарни сегменти. На

равнище туристическа дестинация ефектите имат по-широк териториален характер и включват задържане на стойност в местната икономика, създаване на заетост и повишаване на устойчивостта и привлекателността. Следователно кръговите практики могат да бъдат разглеждани не само като средство за намаляване на екологичното въздействие, но и като фактор за икономическа ефективност и конкурентоспособност на туристическия сектор.

Таблица 1. Кръгови практики и очаквани икономически ефекти в туристическия сектор

Дейност	**Примерни кръгови практики**	**Очаквани икономически ефекти**
Хотелиерство	Енергийна и водна ефективност; ремонт и повторна употреба на мебели и текстил; модулен дизайн; обратно приемане от доставчици	По-ниски оперативни разходи; удължен живот на активите; по-нисък риск от ресурсни и ценови шокове
Ресторантьорство	Прогнозиране и предотвратяване на хранителни отпадъци; местни доставки; многократни опаковки; оползотворяване на остатъчни потоци	По-ниска себестойност; приходи/спестявания от странични потоци; по-устойчива снабдителна верига
Туроператорска дейност	Кръгови критерии към доставчиците; нисковъглеродна мобилност; цифрови документи; маршрути извън пиковите периоди	Диференциация на продукта; оптимизирани транзакционни разходи; удължен сезон и достъп до нови сегменти
Туристическа дестинация	Споделена инфраструктура; повторна употреба и ремонт; местни хранителни мрежи; индустриална симбиоза; регенерация на природен и културен капитал	Задържане на стойност на местно равнище; нови работни места; по-ниски обществени разходи; по-висока устойчивост и привлекателност

Източник: Систематизация на автора.

Кръговата трансформация в туризма е колективен процес, който изисква съгласувани действия на туристическите предприятия, доставчиците, туристите, публичните институции и местните общности. Предприятията и доставчиците определят възможностите за ресурсна ефективност, ремонт и повторна употреба, а властите осигуряват необходимата регулаторна и инфраструктурна среда. Организациите за управление на дестинациите, научните и финансовите институции подпомагат координацията, развитието на компетентности и инвестициите. Оценката на постигнатите резултати изисква свързване на физическите показатели за използваните ресурси и предотвратените отпадъци с икономически ефекти като по-ниски разходи, по-високи приходи, заетост и местна добавена стойност.

Заключение

Кръговата икономика възниква като отговор на ограниченията на линейния модел и се развива в системна рамка за предотвратяване на отпадъците, запазване на стойността и възстановяване на природните системи. Нейните принципи се реализират чрез йерархия от стратегии, в която отказът от ненужно потребление, повторното използване, ремонтът и удължаването на живота предхождат рециклирането. Преминаването към кръговост засяга целия жизнен цикъл и изисква съчетаване на бизнес модели, технологии, икономически инструменти и институционални промени.

В туристическия сектор тази трансформация има специфичен характер поради комплексността на продукта, материалната интензивност на обслужването, сезонността, териториалната концентрация и зависимостта от природния и културния капитал. Практиките в хотелиерството, ресторантьорството, туроператорската дейност и дестинациите показват, че кръговостта може да понижава разходи, да удължава живота на активите, да създава нови приходи, да задържа стойност на местно равнище и да повишава устойчивостта на веригите.

Използвани източници

Божинова, М., Илиева, Л., Тодорова, Л., & Павлов, П. (2025). Иновациите – фактор за конкурентоспособен туризъм в България. Алманах „Научни изследвания“, 33, 7–44.

Boulding, K. E. (1966). The economics of the coming spaceship Earth. In H. Jarrett (Ed.), Environmental quality in a growing economy (pp. 3–14). Johns Hopkins University Press.

Ellen MacArthur Foundation. (n.d.). Circular economy principles. https://www.ellenmacarthurfoundation.org/topics/circular-economy-introduction/overview

European Commission. (2020). A new Circular Economy Action Plan: For a cleaner and more competitive Europe (COM(2020) 98 final). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0098

European Commission. (2022). Transition pathway for tourism. Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2873/344425

Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. P., & Hultink, E. J. (2017). The circular economy – A new sustainability paradigm? Journal of Cleaner Production, 143, 757–768. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.048

Ilieva, L., & Todorova, L. (2023). Role of technological innovation for sustainable management of tourism organizations. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 1269(1), 012038. https://doi.org/10.1088/1755-1315/1269/1/012038

Ilieva, L., Todorova, L., & Ismailov, T. (2024). Impact of the priorities in the European environmental policy on the development of the tourist ecosystem. BIO Web of Conferences, 114, 01007. https://doi.org/10.1051/bioconf/202411401007

Kirchherr, J., Reike, D., & Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. Resources, Conservation and Recycling, 127, 221–232. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005

Korhonen, J., Honkasalo, A., & Seppälä, J. (2018). Circular economy: The concept and its limitations. Ecological Economics, 143, 37–46. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.06.041

Manniche, J., Larsen, K. T., Broegaard, R. B., & Holland, E. (2017). Destination: A circular tourism economy. Centre for Regional & Tourism Research.
Pearce, D. W., & Turner, R. K. (1990). Economics of natural resources and the environment. Harvester Wheatsheaf.
United Nations Environment Programme, & World Tourism Organization. (2023). Global roadmap for food waste reduction in the tourism sector. United Nations Environment Programme. https://www.unep.org/resources/report/global-roadmap-food-waste-reduction-tourism-sector
World Tourism Organization. (n.d.). Integrating circular economy principles in tourism. https://www.unwto.org/sustainable-development/circular-economy